
ФІЛОСОФІЯ

Жижко Т. А.

ОСВІТА ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Аналізується роль освіти як пріоритетного чинника розвитку суспільства, зростання ефективності виробництва та духовного розвитку особистості.

Ключові поняття: особистість, освіта, виховання, культура, суспільний розвиток, духовність.

Роль освіти у розвитку суспільства і особистості підкреслюється практично у всіх публікаціях, що розглядають зміну головних чинників сучасного суспільного прогресу. І це справедливо. Освіта зрощує інтелект. А він, як відомо, сьогодні утверджується як головний чинник прогресу. Важливо при цьому мати на увазі, що визначену роль освіта виконує не одноразова, а лише тоді, коли вона здійснюється неперервно, тобто впродовж життя. Неперервність освіти є своєрідною відповіддю на виклики інформаційної епохи. Головна сутність цього феномену полягає в тому, що освіта в сучасному світі характеризується не як остаточний продукт одного з етапів життя людини, а як постійний і динамічний процес. Раніше освіта обмежувалася досить коротким та чітко визначеним відрізком трудового життя, по закінченню якого людина виходила із системи освіти і майже ніколи не поверталася.

Швидке старіння знань за умов сьогоденного стрімкого часу зумовлює необхідність їх постійного оновлення та періодичного звертання до навчання. Починаючись з народження, навчання продовжується фактично впродовж всього трудового життя людини. Освіта в результаті набуває неперервного характеру [1, 29]. Виходячи з потреб суспільства, неперервна освіта сьогодні – це не просто навчання протягом усього життя і не тільки сукупність освітніх

ступенів, а, насамперед, сфера освітніх послуг, що надають людині можливості в будь-які періоди життя оновлювати здобуті раніше знання й діставати нові. У структурі неперервної освіти найважливіше місце займають самовиховання і самоосвіта, навчання вмінню вчитися.

Природно, що університети, як провідні носії освіти у суспільстві першочергово залучаються до системи неперервної освіти. Як і будь який трансформаційний процес, неперервна освіта змінює головні принципи постулати освітньої діяльності, потребує докорінних змін у всіх ланках та складових освіти. Таким чином, необхідно розглядати і позитивні зміни, що привносить неперервна освіта в університети, і виклик університетові з боку потреби освіти впродовж життя.

По-перше, концепція неперервної освіти передбачає координованість усіх окремих елементів освіти – дошкільної, середньої, вищої та післядипломної – таким чином, щоб кожен з них був продовженням попереднього ступеня і підготовкою до наступного. В такій системі вибір рівня освіти не пов'язаний безпосередньо з віком учнів, переміщення в середині системи ґрунтуються не тільки на вимогах певного мінімуму знань, а визначаються ставленням людини до навчання, її загальним розвитком та інтелектом [2, 6].

По-друге, в системі неперервної освіти розширюються можливості кращої організації навчання. Поряд із традиційними навчальними закладами з'являються і нові: школи бізнесу, навчальні центри підготовки та підвищення кваліфікації тощо. В багатьох розвинених країнах, таких як США, Франція, Швеція, посилюється тенденція до введення більш відкритого доступу у вищі навчальні заклади і залучення до освіти таким чином широких мас населення. В основі такої тенденції лежить філософія егалітаризму – всі індивіди, бідні чи заможні, повинні мати реальну, а не лише декларовану можливість вчитися у вищій школі [1, 30].

Таким чином, актуалізація проблеми безперервної освіти є сьогодні історичною необхідністю, відображає певний етап в розвитку освіти. Освіта – основа збереження, передачі і множення інтелектуального потенціалу, єднання національної свідомості, етичного, психічного і фізичного здоров'я нації. Створювана освітня система вирішує найважливішу задачу – розвиток кожної людини як особи через забезпечення безперервного освітнього процесу, починаючи з дитячих дошкільних установ до професійної підготовки і перекваліфікації [3, 31].

Мета статті – обґрунтувати освіту як пріоритетний чинник розвитку суспільства, зростання ефективності виробництва та

духовного розвитку особистості.

Здатність відстежувати що відбувається, динамічно змінювати свої уподобання – вирішальна характеристика сучасного ВНЗ. Більш того, якість життя навчального закладу в наші дні вже не так пов'язана з оновленням вмісту і форм його традиційної діяльності, як із здібністю до взаємодії з динамічно пульсуючою периферією, яка зрештою і є гарантією його благополуччя. Розвиток периферії, таким чином, стає найважливішим стратегічним завданням вузу, умовою узгодження його академічного потенціалу з вимогами життя.

Це позитивні погляди на освіту впродовж життя, але деякі дослідники ставляться до цієї тенденції дещо негативно та упереджено. Такий погляд поділяє відомий італійський вчений–семіотик, письменник, професор Болонського університету Умберто Еко, який категорично заявив, що неперервна чи пожиттєва освіта суперечать самій природі та сутності Університету. Він метафорично описує Університет як символ парадоксальної вічної юності, місце зустрічі зрілості та молодості духу. На думку Еко, Університет виживає саме завдяки тому, що в його стіни щоразу вривається дух весни, витає енергетика молодості, які за своєю природою є носіями оновлення, свіжих ідей тощо [4, 16].

Гармонізація архітектури європейської освіти підтверджує слова Умберто Еко: “Ми вже бачили: історія з її життєстійкістю і прозорливістю спустошує і знов заповнює форми, позбавляє їх значення і наповнює новими сенсами і перед лицем цієї неминучості не залишається нічого іншого, як довіритися інтуїції груп і культур, здатних крок за кроком відновлювати значущі форми і системи” [4, 137].

Здатність підтримувати процес злиття горизонту сподівань молодих людей та викладачів – це здатність Університету розвиватися. Пожиттєва освіта, за твердженням Еко, стала серйозним викликом такого розуміння університету. Для ілюстрації своїх аргументів він вдало обіграє одне із визначень Університету як *Alma Mater*, поєднуючи його з терміном “неотенія”, і висловлює побоювання, що концепція неперервної освіти загрожує перетворити Університет на сцену надто розширеного періоду перебування дітей під батьківською опікою і їхньої нездатності йти назустріч “реальному світові” [4, 16]. Однак спостереження Умберто Еко спровокували дискусію, в якій переважали голоси на захист концепції пожиттєвої освіти. На думку прихильників цього погляду, реалізуючи цю концепцію, Університет культивує ідеали демократичного суспільства і тим самим робить значний вклад у суспільний розвиток. Тобто політика егалітаризму остаточно запанувала в сучасному університетському дискурсі і стала

вихідною точкою для розвитку Університету XXI сторіччя. Її підґрунтям стало переконання, що квінтесенція університетського життя – це можливість і потреба в неперервному саморозвиткові, можливість задоволення інтелектуальної цікавості, радості та тріумфу маленьких і великих відкриттів незалежно від віку [4, 8].

На межі тисячоліть людство вступило в інформаційну цивілізацію, найважливішим ресурсом якої є людський капітал. Стає очевиднішим, що успішне входження суспільства в інформаційну еру безпосередньо залежить від освітнього потенціалу країни. Тому освіта перетворилася на пріоритетний чинник суспільного поступу, а суспільство – на таке, що постійно навчається. Ця тенденція визначає стратегію лідерства країн у глобалізованому світі. Так, польський експерт освітніх систем М. Квек наголошує, що загальний напрям реформ, який обрали уряди цілого світу за величезної підтримки супранациональних організацій, – це запровадження пожиттєвої освіти для кожного, якнайширший доступ до знань за помірну оплату, інтенсивне навчання у закладах, що фінансово незалежні та постійно зорієнтовані на ринок [6, 278].

Отже, неперервна освіта постає еволюційною необхідністю та не може стати серйозною загрозою для функціонування традиційних університетів. Питання в тому, як само вони будуть пристосовуватися до змін, що пропонує сучасність. Це стосується також введення нових спеціальностей та освітніх напрямків. Багато робот останнім часом присвячено співвідношенню фундаментальних основ університетської освіти та курсів, що потребує час. Кожен університет вирішує ці питання самостійно. Наприклад, університет Вірджинії готує фахівців з усіх основних спеціальностей, які є в класичних університетах. Водночас він має, скажімо, факультет лідерства, фундацій та політики, де готуються професіонали зі знаннями й навичками для аналізу і втілення ефективних політичних ініціатив. (Принагідно зазначити: за такими напрямками в Україні підготовка фахівців не проводиться) [7].

Початок XXI сторіччя ознаменувався зростанням уваги суспільства до вищої університетської освіти, модернізація якої стала об'єктивною необхідністю. Університетська освіта у цивілізованому світі є не просто засобом задоволення фахових потреб особистості, вона значною мірою є духовною необхідністю суспільства. Проте, як констатують аналітики, вища освіта останнім часом стала менш якісною, переважна більшість випускників вищих навчальних закладів виявляються не конкурентоспроможними на Європейському ринку праці, випускникам східноєвропейських університетів тут пропонують просто фізичну роботу. Це спонукало провідні університети Європи

об'єднати свої зусилля в рамках укладеної Болонської Конвенції і започаткувати великомасштабну реформу шляхом створення зони європейської освіти та науки.

Об'єднана Європа знань є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального та людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття [8, 323].

Україна, як і інші країни світу, намагаються знайти відповідь на виклики глобалізації, нових економічних, соціальних, політичних та соціокультурних реалій, опрацювати новітню освітню філософію і політику, в центрі якої є людина. Наша система орієнтована на особистість, її навчання і виховання впродовж життя. Тож велике значення приділяється новітнім інформаційним педагогічним технологіям [7].

Освіта в добу глобалізації та високих технологій – це фактор соціальної стабільності, економічного добробуту країни, її конкурентоздатності та національної безпеки. Тому освіту не можна і надалі стереотипно відносити до сфери відомчої чи галузевої політики, а варто підходити до неї як до загальнонаціональної, стратегічно важливої проблеми. Особливість освітньої політики в тому, що вона органічно поєднує в собі політичні, соціальні, економічні і власне освітні аспекти. Тільки при такому підході до освіти ми зможемо вивести її за відомчо-галузеві бар'єри і повернути їй природну сутність як сфери інтеграції і реалізації загальнонаціональних інтересів та пріоритетів нашої держави [8, 321].

Отже, поряд із традиційними цінностями, принципами та основами університетської освіти з'являються нові, які змінюють обличчя університету. Головне завдання – не втратити фундаментальні риси при втіленні сучасних змін. Magna Charta Universitatum так визначає фундаментальні університетські принципи та цінності: “Свобода у дослідженні та викладанні – це фундаментальний принцип університетського життя. Уряди й університети, кожен у міру своїх можливостей, повинні забезпечити повагу до цієї фундаментальної вимоги. Водночас Університет має залишатися вірним європейській традиції гуманізму. Його постійна турбота – досягати універсального знання; здійснювати своє покликання, незважаючи на географічні та політичні обмеження, і утверджувати життєву потребу для різних культур у знанні. Кожен університет повинен, згідно з обумовленими обставинами, гарантувати своїм студентам свободу і бути певним, що вони мають умови для задоволення своїх культурних і навчальних

цінностей” [9, 203].

Університет, як складова культури суспільства та сила її збереження не може залишатися відстороненим від гуманістичних цінностей, зростання авторитету особистості, благоговіння перед життям. Основу моральної культури особистості складає система моральних цінностей, стрижнем яких є гуманність, оскільки саме в ній виявляється любов до усього живого, “благоговіння перед життям”, за висловом А. Швейцера, прагнення до злагоди, толерантності, співпереживання, милосердя, альтруїзму. Мірилом моральних цінностей людини є совість як найважливіша моральна якість [10, 64]. Тому ідеї гуманізації звертають університетську освіту у бік розвитку особистості, як основного виміру відповідності освіти потребам сучасності.

Найважливішим із сучасних векторів розвитку освіти видається вектор гуманізації і гуманітаризації освіти. Суспільство поступово повертається до святої святих – окремого індивіда, його внутрішнього світу як найвищої самоцінності і орієнтації на розвиток особистості. Поняття гуманізму включає у себе, насамперед, повагу до свободи особистості, яка створює демократичні засади нації. Головним принципом таким чином зорієнтованої освіти є діалогічність як найголовніша передумова формування особистісної установки на співіснування особистостей, культур і народів. Наші співвітчизники зосередили увагу на гуманітаризації технічної освіти, щоб здолати технократичні тенденції і повернути технічну освіту лицем до людини. Це, безперечно, теж наслідок глобалізаційних процесів з природними катаклізмами, що поширилися на весь світ і змусили носіїв передових технологій замислитися над наслідками своїх творінь [11, 27].

Необхідною потребою часу є гуманітаризація університетської освіти, яку не можна вважати за просте збільшення гуманітарних дисциплін чи часу на їх викладання. Сама ідея університету несе в собі великий гуманітарний потенціал, що міститься у власному сенсі слова “знання”.

У процесі викладання відбувається згортання інформації в систематичне, осмислене знання. Середні століття в Західній Європі розкрили цю велику роль інституту освіти практично породивши ідею університету. Тут через специфічну комунікацію з колегами, через соціалізацію в процесі залучення до знання виникла ідентифікація універсанта з трансцендентним, з граничними підставами буття. Університет, розкриваючи таким чином вищі сенси буття, – будучи філософським у самій своїй глибинній суті, завжди був і залишається понині школою людської гідності і відповідальності в найвищому

значенні цих слів [12, 157].

Слід зазначити, що ідеали та настанови постсучасної освіти, які безпосередньо стосуються збереження цивілізації та виживання людства, безперечно, мають силу ініціативи. Переплетення сучасних і постсучасних освітніх практик ускладнюють моніторинг соціокультурних виховних і дидактичних нововведень, визначення їх життєвих циклів. Оновлення філософії освіти, що відбувається в рамках становлення нової філософської культури, є потужним каталізатором конструктивних змін у суспільстві і в системі освіти. Ініціаторами вивчення та теоретичного узагальнення нових потреб суспільства в освітній діяльності стали представники гуманістичної філософії. В рамках цього напрямку філософської думки фактично склалося основне змістовно-суттєве ядро сучасної філософської методології освіти, орієнтованої на самоактуалізацію індивіда та гуманістично-розвивальний, а не пізнавально-сцієнтистський вимір освітньої практики. В рамках гуманістичної філософії й зараз розвивається основний процес освітніх новацій, що служить надійною соціально-когнітивною основою більш широких узагальнень філософсько-освітнього характеру [13, 4].

Отже, питання про гуманітаризацію університетської освіти постає гостріше. Освіта взагалі і, тим більше, університетська освіта яка, як здається, має бути філософсько-гуманітарною по самому своєму визначенню, по суті втрачає цей головний свій зміст [12, 161].

Питання гуманізації та гуманітаризації університетських знань пов'язано із поняттям якості та відповідності університетської освіти і здатності випускників не тільки займатися професійною діяльністю, але й продовжувати наукові дослідження, бути високою особистістю. Вузи і псевдо університети готують так званих "часткових учених". Хоча дуже часто ці фахівці є випускниками університетів, вони по суті своїй не є універсантами. Найбільш же адекватна форма підготовки таких фахівців це не університети, а технічні вузи. Вони, ці фахівці, не ставлять самостійно завдання, вони не є знавцями у вільно вибраних галузях науки. На цьому фоні і відбувається протилежний процес – дегуманітаризація університетської освіти, що виражається, насамперед, в тому, що практично корисні знання стають нудними, радикально нецікавими. Фахівців готують у вузьких наукових спеціальностях для подальшого використання по невідомому їм плану. Завдання, яке вони виконують, їм чуже, як чужі, по суті, і ті спеціальності, з якими вони, значною мірою примусово, ідентифіковані. Результат, який буде досягнутий колективними зусиллями, також їм не належить. У результаті в наявності та ситуація,

яку К. Ясперс називав “зневірою духу” [14].

Як зазначає російський філософ К. Пирогов, дегуманітаризація університетської освіти – це стихія, що захопила нас. “Як вийти з цієї ситуації? Чи треба з неї виходити? Чи можна і як повернути як освіті, так і самому науковому процесу гідність вільного самоздійснення? – високого дозвілля, – високого спілкування? Аристотель говорить, що немає вищого щастя, ніж блаженство пізнання. Бог же, за Аристотелем, постійно знаходиться в стані такого блаженства. Рідко нам удасться пережити його. Наблизити нас до такого блаженства пізнання, присутнього як у власне гуманітарної сфери, так і в природничо-науковій і технічній галузях, і є по суті надзадача гуманітаризації, гуманітарної освіти і освіти взагалі” [12, 168].

Таким чином, впровадження в університетську освіту особистісного орієнтиру спричинює підвищення авторитету особистості та цінності людського життя, що вимагає переосмислення гуманізації та гуманітаризації університетського знання через встановлення нової соціокультурної особистісної парадигми. Значний вклад в обґрунтування необхідності та природи нових парадигмальних основ системи освіти внесли філософські дослідження культури. Серед найважливіших ідей, досить добре розроблених у вітчизняній науці, слід відзначити дві, що мають найбільше значення для розуміння нової сутності освіти. По-перше, це розкриття нового соціокультурного статусу освіти як провідної форми життєдіяльності суспільства, що не тільки виступає генератором його розвитку, а й є домінуючим фактором у формуванні соціокультурного середовища, в якому живе людина. По-друге, це надання освіти в рамках сучасної культури онтологічного та екзистенціального виміру, що принципово змінює методологію освітньої практики в рамках нової філософського бачення соціальної сутності освіти [13, 4].

І ось саме зараз у міністерських кабінетах вигадуються нові освітні стандарти, згідно з якими загальногуманітарні й загальносвітоглядні дисципліни витісняються на узбіччя навчальних програм. Як визначають російські дослідники [15, 298], залучення студентів до проблем духовного змісту, культури, людини, етики, естетики передбачається лише відповідно до профілю спеціалізації. Тобто, наприклад, у медичному вузі вивчатиметься не філософія, а філософські проблеми медицини, не етика, а біомедична етика, в педагогічному – філософські проблеми виховання, а замість естетики “педагогіка і мистецтво”. У різних вузах, на різних факультетах університетів, почалося скорочення і витіснення з навчального плану предметів, що раніше входили до складу класичної університетської

освіти.

Вітчизняні реформатори йдуть ще далі: соціально-гуманітарні фундаментальні дисципліни взагалі виводяться з навчального процесу та стають вибірковими на розсуд студентів. Якщо рух у цьому напрямі продовжиться, то вся наша наукова, державна, політична, економічна та ін. еліта через п'ять-десять років характеризуватиметься повною відсутністю системної гуманітарної освіти й університетського кругозору, що поза сумнівом позначиться не лише на результатах професійної діяльності таких фахівців, але і на всьому гуманітарному потенціалі суспільства, якості вихованої таким чином особи (відсутність гуманітарного виховання – це теж виховання), тим самим, буде загублений настільки важливий рівень культури університетської освіти і нанесена утрата суспільству і його майбутньому.

Крім того, в сучасних умовах зростає значення того, що університетська освіта складається не тільки з безпосередньо освіти, а й вся атмосфера університету має вплив на особистість. В умовах наступу прагматизму культурно-мистецька підсистема університету, яка складається з театрів, музеїв, галерей, закладів самодіяльної творчості; закладів народно-прикладного мистецтва; міжнародних культурно-освітніх програм набуває особливого значення, тому актуалізується спроба університетів створювати власні галереї, музеї для збереження і відтворення культурної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Каленюк І. С.* Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. – К. : ТОВ “Кадри”, 2001. – 29 с.
2. *Стасюк Г.* Сутність освіти: експлікація концептуальних ідей // Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній і прикладній філософії : тези міждисциплінарної конф. 29-30 листоп. 2007 р. / відп. за вип. А. Карась. – Львів, 2007. – С. 36.
3. *Захаров Ю. А.* Непрерывность и преемственность образования в структуре университетского комплекса / Ю. А. Захаров, Т. М. Чурекова // Университетское управление: практика и анализ. – 2003. – № 2 (25). – С. 31.
4. *Ідея Університету: антологія / за заг. ред. М. Зубрицької.* – Львів : Літопис, 2002. – 16 с.
5. *Андреев Д. А.* Умберто Эко: взгляд в XXI век Д. А. Андреев // Общественные науки и современность – 1997. – № 5. – С. 135-148.
6. *Квек М.* Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад / М. Квек // Ідея Університету: Антологія. – Львів : Літопис, 2002. – С. 278.

7. *Розумний А.* Америка університетська: погляд зсередини: інтерв'ю директора Інституту вищої освіти АПН України В. П. Андрущенко // [Електронний ресурс] Дзеркало тижня. – 2002. – № 23 (398). – 22-27 черв. – Режим доступу : <http://www.dt.ua>.
8. *Верба С.* Державна політика у сфері розвитку вищої освіти в Україні / С. Верба // [Електронний документ] Сучасна українська політика. Політики та політологи про неї. – Вип. 14. – С. 321-325. – Режим доступу : www.politik.org.ua/vid/bookscontent.
9. Magna Charta Universitarum // Управління університетом: проблеми та шляхи їх вирішення : матер. між нар. семінару 23-24 листоп. 2001, Львів. – Львів-Дрогобич : Коло, 2002. – С. 203.
10. *Кацук А. В.* Моральна культура студентів : матеріали науково-практичної конференції “Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в Інституті східних мов” / за ред. проф. Є. С. Спіцина. – К., 2008. – С. 64.
11. *Бадан А. А.* Трансформація концепції освіти в Україні на зламі епох Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, – 2004. – № 42.
12. *Пирогов К. С.* Университет и философия (некоторые проблемы гуманитаризации университетского образования) // Очерки по философии и культуре : к 60-ти летию Ю. Н. Солонина. – Сер. Мыслители. – Вып. 5. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 157.
13. *Романенко М. І.* Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10. – Дніпропетровський нац. ун-т. – Д., 2003. – С. 4.
14. *Ясперс К.* Духовная ситуация времени : пер. М. И. Левиной // Смысл и назначение истории. – изд. второе. – М., 1994. – С. 287-418.
15. *Устюгова Е. Н.* Университетское образование и культура // Очерки по философии и культуре : к 60-ти летию Ю. Н. Солонина. – Сер. Мыслители. – Вып. 5. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 297-300.

Жижко Т. А. Образование как приоритетный фактор общественного развития.

Анализируется роль образования как приоритетного фактора развития общества, роста эффективности производства и духовного развития личности.

Ключевые понятия: личность, образование, воспитание, культура, общественное развитие, духовность.

Zhizhko T. A. Education as the Priority Factor of Society Development.

The role of education is analyzed as the priority factor society development, the growth of production effectiveness and the spiritual development of personality.

Keywords: personality, education, upbringing, culture, society development, spirituality.